

Styregruppen for Naturpark Åmosen-Tissø

Naturpark Åmosen-Tissø

BORGERINDDRAGELSE

Idékatalog



Maj 2005

Hvidebæk kommune

Naturpark Åmosen-Tissø

BORGERINDDRAGELSE

Idékatalog

Maj 2005

Titel: Borgerinddragelse - Idékatalog

Udgivelse: Juni 2005

Rapporten er lagt som link på hjemmesiden for Naturpark Åmosen-Tissø: www.naturpark-aamosen-tissoe.dk

Henvendelse vedrørende rapporten skal rettes til:

Sekretariatet for Naturpark Åmosen-Tissø, v/Biolog Claus Helweg Ovesen, Kalundborg og Omegns Museum
Adelgade 23, 4400 Kalundborg

e-post: helweg.ovesen@kalmus.dk

NIRÅS

raskon@niraskon.dk

Sortemosevej 2
DK-3450 Allerød

Telefon 4810 4711
Fax 4810 4712
E-mail ni-

| | | |
|-------|---|----|
| 1. | INDLEDNING | 1 |
| 1.1 | Baggrund | 1 |
| 1.2 | LÆSEVEJLEDNING..... | 2 |
| 2. | ARBEJDSGRUPPERNE..... | 3 |
| 2.1 | Kommissorium for arbejdsgrupperne..... | 3 |
| 2.1.1 | Temaer | 3 |
| 2.1.2 | Referenceforhold | 3 |
| 2.1.3 | Ressourcepersoner | 3 |
| 2.1.4 | Arbejdsgruppens sammensætning | 4 |
| 2.1.5 | Arbejdsgruppens opgaver | 4 |
| 2.1.6 | Tidsplan | 5 |
| 2.1.7 | Arbejdsform..... | 5 |
| 2.1.8 | Rapportering | 5 |
| 2.1.9 | Økonomi | 5 |
| 3. | VISION FOR NATURPARKEN | 6 |
| 3.1 | Erhvervsgruppen | 6 |
| 3.2 | Kulturhistoriegruppen | 7 |
| 3.2.1 | Bevaringsmål: | 7 |
| 3.2.2 | Naturplejemål | 7 |
| 3.2.3 | Formidlingsmål..... | 8 |
| 3.3 | Friluftslivgruppen..... | 8 |
| 3.4 | Naturgruppen..... | 9 |
| 4. | ORGANISATION, LOKAL OPBAKNING OG FINANSIERING | 10 |
| 4.1 | Lokal opbakning..... | 10 |
| 4.2 | Driftsorganisation..... | 10 |
| 4.3 | Finansiering..... | 10 |
| 5. | FORMIDLING OG MARKEDSFØRING (ZONERING/OFFENTLIG ADGANG)..... | 11 |
| 5.1 | Generelt om formidling | 11 |
| 5.1.1 | Målgrupper og tidsperioder | 11 |
| 5.1.2 | Forslag til kulturhistoriske formidlingstemaer: | 11 |
| 5.1.3 | Ideer til formidling af friluftslivet: | 11 |

| | | |
|-------|---|----|
| 5.2 | Besøgscentre..... | 12 |
| 5.2.1 | Bromølle besøgscenter | 12 |
| 5.2.2 | Fugledegård besøgscenter..... | 12 |
| 5.3 | Øvrige besøgssteder | 12 |
| 5.4 | Adgangsforhold..... | 13 |
| 5.4.1 | Generelt om nye adgangsmuligheder | 13 |
| 5.4.2 | Zonering..... | 13 |
| 5.4.3 | Stiforbindelser | 13 |
| 5.4.4 | Gangbro | 14 |
| 5.5 | Sejlads | 14 |
| 5.5.1 | Sejlads på åen og søerne..... | 14 |
| 5.5.2 | Optagningssteder | 15 |
| 5.6 | Overnatningspladser | 15 |
| 5.7 | Markedsføring | 16 |
| 6. | STORE ÅMOSE OG VANDMØLLEOMRÅDET..... | 17 |
| 6.1 | Store Åmose | 17 |
| 6.1.1 | Vådgøring | 17 |
| 6.1.2 | Bufferzoner | 18 |
| 6.1.3 | Græsning..... | 18 |
| 6.1.4 | Historien | 18 |
| 6.2 | Generelle mål for naturplejen..... | 18 |
| 6.3 | Åmose Å tunnelen..... | 19 |
| 6.4 | Bromølle..... | 19 |
| 6.5 | Besøgssteder | 19 |
| 6.6 | Turforslag | 19 |
| 6.6.1 | Konkrete forslag | 19 |
| 6.6.2 | Gangbro | 20 |
| 6.7 | Ridning | 20 |
| 6.8 | Sejlads | 20 |
| 6.8.1 | Optagningssteder | 20 |
| 6.8.2 | Sejlads..... | 20 |
| 6.9 | Overnatningspladser ved åen | 21 |
| 7. | LILLE ÅMOSE, TISSØ OG NEDRE HALLEBY Å | 22 |
| 7.1 | Udlejning af kano og kajak | 22 |
| 7.2 | Optagningssteder for både..... | 22 |
| 7.3 | Turforslag | 22 |
| 7.4 | Nye overnatningspladser ved åen..... | 22 |
| 7.5 | Fugledegård formidlingscenter..... | 22 |
| 7.6 | Øvre Halleby Å – Møllestrækningen | 23 |
| 7.7 | Øvre Halleby Å – Ll. Åmose | 23 |
| 7.8 | Tissø | 23 |

| | | |
|------|---|-----------|
| 7.9 | Hallenslev Mose | 24 |
| 7.10 | Nedre Halleby Å og Flasken | 24 |
| 7.11 | Generelle mål for naturplejen..... | 24 |
| 8. | SAMSPIL MED TILGRÆNSENDE OMRÅDER | 25 |
| 8.1 | Forslag fra erhvervsgruppen..... | 25 |
| 8.2 | Forlag til ture i naturparken..... | 25 |

1. **INDLEDNING**

1.1 **Baggrund**

Dette idékatalog sammenfatter de fire arbejdsgrupperapporter udarbejdet som led i borgerinddragelsen i undersøgelsesprojektet Naturpark Åmosen-Tissø.

På borgermødet den 8. januar 2005 blev der nedsat arbejdsgrupper på følgende områder:

- Natur
- Kulturhistorie
- Friluftsliv og
- Erhverv, bosætning og turisme.

Arbejdsgrupperne har holdt et antal møder hen over vinteren og foråret, og der er afleveret rapport til styregruppen pr. 15. maj 2005.

Der har været fri tilmelding til arbejdsgrupperne, der har haft 10-20 deltagere. Der har endvidere været indbudt gæster til nogle af møderne og afholdt besigtigelser.

Formålet med idékataloget har været at give en tværgående sammenfatning af arbejdsgruppernes forslag, der peger frem mod den endelige rapport for undersøgelsesprojektet.

Sammenfatningen er struktureret efter følgende tværgående temaer:

- Vision for naturparken
- Organisation, lokal opbakning og finansiering
- Formidling og markedsføring
- Store Åmose og vandmølleområdet

- Lille Åmose, Tissø og Nedre Halleby Å
- Samspil med tilgrænsende områder.

Idékataloget danner grundlag for et seminar for arbejdsgrupperne, styregruppen med flere den 28. maj 2005. Arbejdet på seminaret følger ovennævnte tværgående sammenfatning i seks temaer.

1.2 **LÆSEVEJLEDNING**

Sammenfatningen er generelt udførlig og refererer arbejdsgrupperne direkte. Forslag, der berører flere temaer, er opført under alle relevante temaer. Der er derfor en del gentagelser i teksten, som tjener hovedformålet med idékataloget – anvendelse på seminaret den 28. maj 2005.

For en hurtig orientering er det derfor tilstrækkeligt at skimme visionsafsnittet og læse temakapitlet for den temagruppe, man ønsker at deltage i på seminaret.

2. **ARBEJDSGRUPPERNE**

2.1 **Kommissorium for arbejdsgrupperne**

2.1.1 *Temaer*

Der nedsættes fire arbejdsgrupper inden for følgende temaer:

- Natur
- Kulturmiljø
- Friluftsliv og
- Erhverv

Arbejdsgruppens formand kan nedsætte underudvalg til belysning af særlige emner og/eller projekter. Underudvalg refererer til arbejdsgruppens formand.

2.1.2 *Referenceforhold*

Arbejdsgrupperne refererer til styregruppen for undersøgelsesprojekt Naturpark Åmosen-Tissø. Styregruppens ledelsesfunktion varetages i det daglige af styregruppens formand.

2.1.3 *Ressourcepersoner*

For hver af arbejdsgrupperne udpeges en formand og en sekretær. Herudover kan der udpeges andre ressourcepersoner, der kan være til rådighed for arbejdsgruppen på særlige områder.

Formanden har ansvaret for arbejdsgruppens arbejde, herunder for mødeledelse og rapportering.

Sekretæren varetager alle praktiske opgaver i forbindelse med arbejdsgruppens arbejde, herunder mødeindkaldelse, dagsorden, mødereferater og udarbejdelse af arbejdsgruppens rapport til styregruppen.

Øvrige ressourcepersoner står til rådighed for arbejdsgruppen på særlige områder efter konkret aftale.

- 2.1.4 *Arbejdsgruppens sammensætning*
Alle borgere, organisationer og lodsejere med interesse for naturparkprojektet kan deltage i arbejdsgruppens møder.

Undersøgelsesprojektets afgrænsning

Der henvises til pjecen ”Åmosen-Tissø – Naturpark?”, hvor undersøgelsesområdet er vist på kort, og hvor indholdet af de fire temaer for arbejdsgrupperne er beskrevet.

- 2.1.5 *Arbejdsgruppens opgaver*
Arbejdsgruppen drøfter naturparkprojektet med udgangspunkt i det faglige tema for gruppen. De øvrige temaer kan i fornødent omfang inddrages efter behov.

Arbejdsgruppen kan bl.a. komme med forslag til:

- Visioner for Naturpark Åmosen-Tissø
- Eventuel yderligere beskyttelse af bevaringsinteresser
- Eventuel genopretning af bevaringsinteresser
- Forbedret tilgængelighed til naturparken
- Formidlings- og markedsføringsaktiviteter
- Styrkelse af erhvervslivet og turismen i lokalområdet
- Udvikling af jordbruget i området
- Andre driftsaktiviteter, der kan styrke naturparken og lokalområdet
- Afgrænsning af naturparken
- Yderligere undersøgelsesprojekter
- Mindre implementeringsprojekter, der kan realiseres på kort sigt
- Finansiering.

Enkelte af de nævnte emner berører umiddelbart kun nogle af de fire arbejdsgrupper. Emnerne kan imidlertid have en bredere relevans, for eksempel gennem årsag, virkningsforhold og lignende. Det vil derfor ikke være muligt at opretholde en stram opdeling af arbejdsgruppernes temaer.

For en nærmere beskrivelse af emnekredsen, under de fire temaer, henvises til pjecen.

2.1.6 *Tidsplan*

Arbejdsgrupperne holder 4-5 aftenmøder i perioden januar-maj 2005.

Formand og sekretær for de enkelte arbejdsgrupper fastlægger i samarbejde møderækken inden borgermødet den 8. januar 2005.

Der skal afleveres endelig rapport til styregruppen senest 15. maj 2005.

2.1.7 *Arbejdsform*

Formanden skal så vidt muligt sikre, at alle får mulighed for at komme til orde på møderne, og at væsentlige synspunkter tages til referat.

Gruppen drøfter og aftaler på første møde en arbejdsplan for gruppens arbejde.

Formanden/sekretæren sørger for mødeindkaldelse og korte referater af møderne.

Kommunikation internt i arbejdsgruppen sker så vidt muligt via e-mail.

Referater og mødeindkaldelser sendes i kopi til sekretariatet og lægges ud på hjemmesidens lukkede område.

2.1.8 *Rapportering*

Arbejdsgruppens rapport skal så vidt muligt afspejle de synspunkter og forslag, som der er bred enighed om i arbejdsgruppen.

Arbejdsgruppens medlemmer kan få optaget mindretalsudtalelser som bilag til rapporten.

Arbejdsgruppens rapport skal minimum indeholde:

- Et kort resumé af arbejdsgruppens generelle drøftelser.
- En beskrivelse af arbejdsgruppens enkelte forslag, jf. ovenfor, herunder:
- Forslag til mindre projekter, der kan implementeres på kort sigt.

2.1.9 *Økonomi*

Arbejdsgruppen har ikke selvstændigt budget.

Mødeudgifter afholdes af sekretariatet efter forudgående aftale.

3. **VISION FOR NATURPARKEN**

De fire arbejdsgrupper har alle udarbejdet forslag til vision eller overordnede målsætninger for naturparken.

Abstraktionsniveau og detaljeringsgrad varierer fra gruppe til gruppe. Derfor er der i det følgende valgt at gengive forslagene til visioner og målsætninger citeret efter rapporterne:

3.1 **Erhvervsgruppen**

Arbejdsgruppen for erhverv, turisme og bosætning ser Naturpark Åmosen Tissø udvikle sig som følger:

- Naturparken udvikles ud fra et kerneområde, som kunne være Store Åmose. Der tages udgangspunkt i de eksisterende potentialer og med respekt for landbrugets interesser. Lodsejeres rådighedsindskrænkninger bør i videst muligt omfang være frivilligt og kompenseres økonomisk.
- Et beskyttet naturområde, der får lov at bestå som en kombination af den sjældne rene natur i form af våde enge i varierede områder. Endvidere er naturparken et område, som omfatter dyrkede marker og skove, landsbyer og byer med vægt på lokal forankring og grøn udvikling.
- Det skal tilstræbes at skabe et økologisk bæredygtigt område, hvor benyttelsen bidrager til naturens bevarelse.
- Naturpark Åmosen Tissø skal understøtte udvikling af turisme i regionen. Det er vigtigt, at området åbnes for turisme på en måde, så karakteren af uberørt natur bevares. Det skal være et område, hvor der diskret åbnes for offentlighedens adgang, og der skal skabes tilbud, hvor områdets kvaliteter synliggøres og formidles. Under disse forudsætninger skal der skabes tilbud, som dækker en bred vifte af friluftsjnteresser.
- Et område med social og kulturel bæredygtighed. Benyttelsen af området skal ske på lokalsamfundets præmisser og i overensstemmelse med lokalbefolkningens traditioner og ønsker.

- Et økonomisk bæredygtigt område, hvor den størst mulige del af overskuddet fra omsætningsskabende aktiviteter bliver i lokalsamfundet og optimerer økonomisk vækst og jobskabelse.
- Et område, der stadig er frit, fordi naturbeskyttelsen primært opnås ved at påvirke publikums selvvalgte adfærd. Der er skabt forståelse for, hvor og hvordan man færdes. Der er etableret stiforløb, som naturligt fører uden om følsomme naturområder og frem til naturattraktioner, der kan tåle besøg.
- Et område, hvor der kan dyrkes fugleliv, arkæologiske interesser, ridning, jagt og andre naturbaserede aktiviteter.
- Der skabes alternative indtægtsmuligheder for landbruget, og dermed etableres nye erhverv, som drives på et bæredygtigt grundlag.

3.2 **Kulturhistoriegruppen**

3.2.1 *Bevaringsmål:*

- Vandstandshævning i østlige Store Åmose (naturgenopretning, højeste prioritet).
- Bevaring (og istandsætning) af Husede lejren ved Øgårde i St.Åmose.
- Bevaring af eksisterende enge "mader" langs hele forløbet af Åmoseå-Halleby Å.
- Bevaring af konkrete kulturminde: høje og dysser, voldsteder, bygninger, spor efter menneskevirke - og deres omgivelser (kulturmiljøer).
- Samspelet mellem lavbundsområderne omkring åløbene (naturparkområde i snæver forstand) og det omgivende kulturlandskab med monumenter og kulturmiljøer (opland) skal sikres i bevaring og formidling, som det bl.a. vil fremgå af den kulturhistoriske konsulentens rapport.
- Ved et egnet tilløb til Åmoseåen kan afvandingstilstanden bibeholdes, sådan at omfanget af det oprindelige landvindingsprojekt kan forstås (evt. som formidlingsmål).

3.2.2 *Naturplejemål*

- Engdrag opretholdes med græsning og/el. høslæt og udvides om muligt.
- Nogle tørvegravningsområder i åmoserne holdes åbne, og enkelte steder genskabes grave, hvor det ikke skader eksisterende interesser.

- Konkrete minder holdes fri for opvækst, overdrevent slid og plejes med slåning, (let) græsning el.a.

3.2.3 *Formidlingsmål*

- NP Å-T som helhed:
 - Skilteprojekt
 - Friluftskort med bl.a. kulturhistoriske seværdigheder
 - Etablering af formidlingscentre
- Ved særlige interesseområder ("hot spots") formidles i NP-perspektiv: Oldtid, vikingetid, middelalder, landbrug før og efter udskiftn., tørvegravn., fiskeri, industrialisering; kunstnerlokaliteter: malere, forfattere.
- Brug af moderne formidlingsteknik: hjemmeside, information via mobiltelefon o.a.
- Kultur- og naturvejledertilbud illustrerer sammenhæng mellem menneskevirke og natur i landskabet (f.eks. i form af "kulturfølgfugle", dvs. arter afhængige af det åbne, menneskeskabte kulturlandskab).

3.3 **Friluftslivgruppen**

Overordnet målsætning for friluftslivet i Naturparken Åmosen-Tissø:

- Åmoserne ønskes udlagt som 'større uforstyrrede område'. Store og Lille Åmose ønskes udlagt som "større uforstyrret landskab" svarende til det seneste regionplanforslag for Vestsjællands Amt.
- Med 'uforstyrret' menes, at der i området ikke ønskes etableret større nye friluftsanlæg som f.eks. golfbaner, vandskibaner og campingpladser.
- Det er ønskeligt, at der skabes mulighed for ophold i områderne for den enkelte til naturoplevelser, der bygger på ro og fordybelse.
- Der skal være mulighed for enkle støttepunkter til ophold og overnatning.
- Hvorvidt særlige følsomme områder skal lukkes for offentlig adgang, så mener gruppen, at dette skal afgøres 'ad hoc' - fra sag til sag, når det skønnes formålstjenligt.
- Det er gruppens holdning, at i tilfælde, hvor valget står mellem naturbeskyttelse og naturbenyttelse skal hensynet til naturbeskyttelsen gå forud, men

den skal sættes i et rimeligt forhold til offentlighedens adgang og muligheder for naturoplevelser.

- Der er i gruppen bred accept af, at store områder udlægges som vådområder, med alt hvad dette indebærer for færdslen i området.

3.4

Naturgruppen

Naturgruppen har udarbejdet følgende forslag til Vision for naturparken:

- Den overordnede vision for området er at få en helhedsplan for en sammenhængende forbindelse til de øvrige naturområder på Sjælland.
- I forhold til de omgivende naturområder er det blevet fremhævet, at der er mulige forbindelseslinjer i retning mod Køge Bugt, Saltbæk Vig og mod det midtsjællandske skovlandskab videre mod Susåen/Næstved, således at naturparken indgår i sammenhængende områder med stort naturindhold på Sjælland.
- Formålet med at inddrage St. Åmose i Naturparken Åmose-Tissø er at få genoprettet de truede naturtyper, øge naturindholdet i den øvrige del af mosen og ikke mindst bevare de store arkæologiske værdier, som er i hele området. Den overordnede årsag til den manglende mangfoldighed og trussel er afvandingen og tørvegravningen, der er sket gennem årene i området. Tørvelagene kan ikke komme igen, men det er muligt at hæve vandstanden til et niveau, hvor både den arkæologiske kulturarv kan blive bevaret og forbedre levevilkårene for de planter og dyr, der er tilknyttet moser og fugtige enge.
- Naturparken Åmose-Tissø bør adskille sig fra de øvrige naturparker i landet med sit ”natur- og kulturindhold”.
- Der vil være områder som kulturplejes ved græsning, høslet mv., men der bør også være områder, der udvikler sig på naturens ”præmisser”.

4. ORGANISATION, LOKAL OPBAKNING OG FINANSIERING

4.1 Lokal opbakning

Flere af arbejdsgrupperne nævner i rapporterne, at der i det videre forløb fortsat skal fokuseres på den lokale opbakning til naturparkprojektet. Det bør bl.a. ske ved at udnytte den viden og det engagement, der er kommet til udtryk i arbejdsgrupperne i foråret. Det bør derfor bl.a. overvejes, om arbejdsgrupperne formelt skal fortsætte i en eller anden form efter sommerferien.

4.2 Driftsorganisation

Det er stort set kun erhvervsgruppen, som har behandlet emnet driftsorganisation.

Det er erhvervsgruppens synspunkt, at de nye kommuner skal inddrages som meget som muligt i projektet, og at der bør skabes netværk og samarbejde med de lokale turist- og erhvervsforeninger i regionen.

For at inddrage kommunerne, lokalbefolkningen og andre interessenter peger arbejdsgruppen på, at der bør udpeges en ledelsesgruppe, f.eks. i form af et repræsentantskab. Et sådant repræsentantskab skal tildeles kompetencer ved delegering fra Skov- og Naturstyrelsen og kommunerne. Repræsentantskabet er således ansvarlig over for disse som tilsyns- og godkendelsesmyndigheder inden for en rammeaftale.

Erhvervsgruppen foreslår endvidere en fælles forvaltning af offentligt etablerede oplevelsescentre, og besøgssteder placeres decentralt som ”afdelinger”.

4.3 Finansiering.

Erhvervsgruppen foreslår, at der omkring Åmosen etableres et stort landdistriktprogram, og at der afsættes midler, der efter nærmere fastlagte kriterier kan støtte bæredygtig erhvervsudvikling i regionen omkring naturpark Åmosen Tissø. En sådan pulje skal kunne begunstige alle de typer af erhverv, som skønnes at kunne indgå i sammenhæng med naturpark Åmosen Tissø.

5. **FORMIDLING OG MARKEDSFØRING (ZONE-RING/OFFENTLIG ADGANG)**

Formidling og offentlighedens adgang har alle arbejdsgrupper drøftet grundigt, og der er mange konkrete forslag på området. Forslagene er i det følgende systematiseret efter emner.

5.1 **Generelt om formidling**

5.1.1 *Målgrupper og tidsperioder*

Det fremhæves af flere af arbejdsgrupperne, at historierne skal fortælles målrettet til forskellige almene og specialiserede målgrupper. Endvidere fremhæves det, at de forskellige tidsperioder fra oldtiden til nutiden bør formidles.

5.1.2 *Forslag til kulturhistoriske formidlingstemaer:*

- Landskabets geologi og dannelse under og efter istid i samspil med menneskevirke.
- Landbrug før og efter udskiftningen; landboreformerne.
- Tørvegravning.
- Landvindingsprojektet i Åmosen.
- Industrialisering: sukkerfabrik, grusgravning, teglværk (Orebo), tørvebricketproduktion.
- ”Tørveeventyret” og dets følgeerhverv.
- Fiskeri og fiskearter (historie fra ålefangst til kutter i søen, krebs, geddeudklækning m.m.).
- Kunstnerlokaliteter (maleres og forfatteres motiver; bl.a. fra Guldalderen).

5.1.3 *Ideer til formidling af friluftslivet:*

- Foldere i den klassiske form som SNS har lavet den overalt i landet.
- Friluftskort over N-ÅT når de nye muligheder er etableret.

- Hjemmeside – gerne interaktiv.
- 'Teleformidling' – opkald med guidning via mobiltelefon på særlige steder.
- 'Web-cam' på særlige følsomme biologiske lokaliteter.
- Avanceret teknologi anvendt på udkiksteder, f. eks fugletårne mv., hvor stedet udpeges visuelt og virtuelt i landskabet gennem særlige ruder.
- Beskrivelse af ruter m. sværhedsgrad - længde mv.
- Ruter med foreslåede overnatningssteder.
- 'Natur-safari' – guidede ture over f. eks flere dage.
- Adventure-prægede aktiviteter, der passer til området.

5.2 **Besøgscentre**

5.2.1 *Bromølle besøgscenter*

Arbejdsgrupperne er generelt enige om, at der er behov for at supplere det eksisterende formidlingscenter på Fugledegård med et center i den østlige del af naturparken. Der peges samstemmende på det nedlagte tivoliområde ved Bromølle som den oplagte placering for centeret. Der peges bl.a. på jægerstenalderen og tørvegravningen som udgangspunkt for formidlingen på stedet.

Erhvervsgruppen foreslår etableret en naturlegeplads ved Bromølle.

5.2.2 *Fugledegård besøgscenter*

Der er bevilget midler til en ny større bygning. Der peges på, at dette sted er velegnet for formidling om vikingerne, søen, fiskeri, geologi og om naturparkprojektet som helhed. Det kommende byggeri kan få ca. de samme dimensioner, som den gamle høvdingehal fra vikingetiden, så man også på den måde får ide om dens betydelige dimensioner.

Set i forhold til en formidling af mulighederne for friluftslivet i området vil Fugledegård ligeledes være et velegnet sted. Der kunne tænkes muligheder for udlejning af cykler, kanoture på åen med friluftsvejleder, sejlads på Tissø med vikingeskibskopier.

5.3 **Øvrige besøgssteder**

Erhvervsgruppen foreslår, at der ud over Fugledegård og Bromølle centrene udlægges besøgssteder med forskellige temaer i området. Det kunne f.eks. være:

- Retablering af tørvelejr ved Bodal.

- Etablering af traktørsteder, som f.eks. Camilla Plums traktørsted Fuglebjerggård i Helsingø.
- Arkæologisk besøgssted i Hused Lejren ved Ulkestrup Lyng.
- Retablering af vandmølle miljø med beskrivelse af de fem mølles kulturhistoriske betydning.
- Udlejning af kano og kajak fra Tissø roklub.

Kulturhistoriegruppen foreslår udlagt et oplevelsesområde omkring Verup Mose og Kongemose.

5.4 **Adgangsforhold**

5.4.1 *Generelt om nye adgangsmuligheder*

Flere af grupperne nævner, at det store problem i adgangen til Åmoserne i dag er, at det er særdeles vanskeligt eller ligefrem umuligt at færdes på langs med åen, da alle nuværende markveje er skabt i forbindelse med dyrkning og høslet på engparcellerne, hvilket betyder, at de går vinkelret på åløbet.

Der bør derfor i den kommende naturpark skabes en række nye muligheder for at færdes i området.

Naturgruppen fremhæver, at adgangsforholdene bør ændres og reguleres med tiden i forhold til, hvordan landskabet/naturen/vådgøringen ændrer sig. Hvis f.eks. Odderen etablerer sig i et område, skal der tages stilling til, om adgangen af den grund skal reguleres.

5.4.2 *Zonering*

Erhvervsgruppen og naturgruppen foreslår begge en form for zonering af naturparken.

Erhvervsgruppen nævner udpegning af aktivitetszoner for det aktive friluftsliv og turismeanlæg, landbrugsområder med mulighed for miljøvenlig drift og byområder med mulighed for grøn byudvikling.

Naturgruppen lægger vægt på beskyttelseshensyn, f.eks. zoner med almindelig offentlig adgang og jagt. Andre zoner med begrænset adgang (fred i yngletid mv.) og ingen jagt og endelige zoner, hvor der ikke er adgang til af hensyn til sårbarhed af visse naturtyper og fred til dyrelivet.

5.4.3 *Stiforbindelser*

Stiforbindelser i området skal naturligvis tilrettelægges med hensyntagen til private rettigheder og følsomme områders beskyttelse. Men stierne skal også tilret-

telægges, så de forbindes med overordnede stisystemer. Der skal være adgang gennem grønne korridorer mod vest til Storebælt/Reersø og mod nord til Vesterlyng, Vollerup Skovrejsningsprojekt og Røsnæs (erhvervsgruppen).

Kulturhistoriegruppen (og naturgruppen) foreslår, at der skabes øget adgang, gerne formidlet via forbundne stisystemer baseret på eksisterende ”spor i landskabet”. Gruppen nævner endvidere nye parkeringspladser, evt. bycykeltilbud som muligheder.

Friluftsgruppen foreslår udlagt stier på fire niveauer:

- Asfalt-niveau - veje og asfalterede stier i området.
- Hjulstier - stier af en sådan beskaffenhed at det er muligt at færdes med kørestole, barnevogne, alm. cykler mv.
- Publiceret niveau – stier, der er afmærket i naturen eller på kort til brug for folk, der ønsker at følge bestemte ruter.
- Natur-reguleret niveau, hvor der ikke er anlagt faste stier. På dette niveau opstår stierne som trampestier, der vil ændre sig efter årstid og adgangsforholdene.

5.4.4 *Gangbro*

Ifølge friluftsgruppens mening er der yderligere behov for en gangbro, der forbinder området ved Øgårde nord for åen med Kongemosen syd for åen.

5.5 **Sejlads**

5.5.1 *Sejlads på åen og søerne*

Sejladsen med ikke-motoriserede småfartøjer som robåde, kanoer og kajakker er i dag på Åmose Å- Halleby Å og på Tissø underlagt en lang række restriktioner. På visse strækninger er der totalt sejladsforbud. Kun på Øvre Åmose Å, opstrøms Sandlyng Å er der i dag ingen sejladsbegrænsninger. Begrundelsen for dette er især hensynet til EF-habitatet vedr. oddere.

Det vil derfor nu være muligt at lempe i de sejladsbegrænsende restriktioner på visse områder, uden at det vil være til skade for odderens liv og udbredelse. Problemerne har været drøftet meget i friluftsgruppen, og det er gruppens konklusion, at restriktionerne mod sejlads på åen bør revurderes i forhold til ny viden. Naturgruppen støtter, at der kan være sejlads på udvalgte strækninger, f.eks. fra Skellingsted til Bromølle.

Der er i dag forbud mod udlejning af kanoer på åen. Friluftsgruppen ønsker ikke dette forbud ophævet.

Det vil efter friluftsgruppens opfattelse være muligt at lave formidling af kano-ure på åen med en friluftsvejleder uden at overtræde dette forbud. En sådan mulighed kunne blive aktuel i forhold til de kommende formidlingscentre.

Erhvervsgruppen fremhæver, at det, der binder hele naturparken sammen, er åen/vandet. Derfor ønsker gruppen, at man bør have mulighed for at sejle hele vejen til bæltet, evt. med sukkerkanalen som sidste del ud til bæltet. Endvidere er stykket af åen fra Åmosen til Lille Åmose et helt specielt stykke til sejlads.

5.5.2 *Optagningssteder*

Et af de store problemer for kano-kajaksejladserne er optag og isætning af fartøjerne.

For at undgå slid på åbrinkerne foreslår friluftsgruppen, at der indrettes faste indretninger til optag på følgende steder nævnt nedstrøms fra Storebælt: Den hvide bro, Ågerup Bro, Bakkendrup Bro, Stemmeværket, Fugledegård, Klinte-skoven, Halleby Bro, Øresø Mølle, Bromølle Bro, Jyderupstien, Skellingsted Bro, Øgårde, Stemmeværket ved Sandlyng, Undløse Bro og Ugerløse Bro.

En sideværts isætning er at foretrække.

Frilustrådet har allerede givet støtte til et optag ved Skellingsted.

5.6 **Overnatningspladser**

Friluftsgruppen foreslår organiserede primitive overnatningspladser som helt enkle pladser til teltning og som pladser med shelter. Et særligt problem i Åmoserne er brandfaren ved tørvejorden, der kan søges løst ved indretning af brand-sikre bålsteder på de enkelte pladser.

Friluftsgruppen foreslår endvidere, at der etableres nye overnatningspladser ved åen på følgende steder:

- Østrup Skov mellem Undløse Bro og Ugerløse Bro.
- Mosegård ved Øgårde.
- Skellingsted Bro så langt fra vejen som muligt.
- Jyderupstien (planlagt shelterplads i Friluftnet Nordvest)
- Bromølle

- Lille Åmose
- Søbredden ved Fugledegård
- Et sted på Nedre Halleby Å.

5.7

Markedsføring

Samtidig med ansøgning og offentlig debat foreslår erhvervsgruppen, at der gennemføres en omfattende markedsføring af projektets intentioner og muligheder.

Den første og meget aktuelle markedsføring kan betegnes som intern og skal rettes mod beboere, lodsejere, interessenter og myndigheder i området. Dette skal sikre kendskab til og forståelse for de positive potentialer, projektet rummer for alle implicerede. På længere sigt skal der påregnes betydelig indsats for en mere eksternt rettet markedsføring.

Erhvervsgruppen fremhæver, at det kommunale samarbejde er vigtigt. Den kommende Kalundborg Kommune vil kunne have stor glæde af naturgenopretning i området som starten på en større udrulning af naturgenopretning i regionen. Den nye storkommune vil kunne markedsføres som et område med stor kystlinje og attraktiv natur.

6. **STORE ÅMOSE OG VANDMØLLEOMRÅDET**

6.1 **Store Åmose**

6.1.1 *Vådgøring*

Vandstandshævning i Store Åmose er naturparkens mest centrale projekt på grund af de natur- og kulturhistoriske bevaringsinteresser knyttet til vådgøring.

Naturgruppen har opfattet St. Åmose som de lavtliggende arealer langs Åmose å fra Undløse bro til øst for Bromølle. Åmose Å's vandløbskvalitet er ikke god, men det vurderes, at der på baggrund af de generelt små faldforhold (i gennemsnit 0,01 ‰ fald mellem Sandlyng å og Bromølle) i åen er det vanskeligt at forbedre de fysiske forhold i vandløbet, så den fysiske kvalitet bliver god. Hele området er omfattet af EU's habitatdirektiv på grund af Odder, Stor vandsalamander, Pigsmerling og Tykskallet malermusling (den er dog ikke fundet i meget lang tid).

Naturgruppen foreslår, at vandstanden skal hæves til et niveau:

- Hvor de arkæologiske værdier bevares.
- Som ikke vil ødelægge de sårbare (næringsfattige) naturtyper, der findes.
- Der giver en mosaik af permanente lavvandede søer, temporære søer og fugtige enge.
- Som fremmer levesteder og betingelser for "habitarterne".
- Der giver mulighed for afgræsning med store græssere (husdyr (køer, heste, får og geder), "vilde" dyr (kronvildt, bison, råvildt)).
- Der gør det muligt at høste hør.

Naturgruppen peger på, at vådgøringen bør ske ved at hæve vandspejlet i Åmose Å. Der er flere steder, hvor opstemningen kan ske: Bromølle, Skellingsted bro, mindre stryg strategiske steder i vandløbet, ved at untlade grødeskæringen på hele strækningen af Åmose å og sidetilløb, hvor der ikke vil være krav til vand-

afledningen, ved lokalt at blokere drænen og tilløb jf. indgrebet ved Bodal eller ved udsætning af Bævere, hvilket vil øge dynamikken i området.

De særlige botaniske lokaliteter kan bevares ved at hæve vandspejlet så meget, at der ingen dræning er fra området samtidigt med, at lokaliteterne ikke oversvømmes med næringsrigt vand fra åen. Disse lokaliteter er typisk arter, der ikke tåler megen næring.

6.1.2 *Bufferzoner*

Vandkvaliteten kan forbedres ved at der etableres bufferzoner omkring Åmosen. Bufferzonerne skal være vådområder, der er i stand til at tilbageholde nærings-salte i det tilledte vand.

6.1.3 *Græsning*

Den største variation (antal arter af dyr og planter) i St. Åmose opnås ved at lægge et stort græsningstryk på arealerne kombineret med høslæt og rørskove. Ved afgræsningen fremmes de arter, som tåler at blive græsset og de arter, som dyrene undgår. Ligeledes fremmes de arter, som er pioner arter, idet de vil kunne vokse, hvor jorden bliver blottet efter slid fra dyr. Græsningen kan ske ved at aftale græsning med husdyr fra lokale lodsejere, etablering af græsningslav og udsættelse af ”oprindelige hjemhørende arter” som vildtkvæg, kronhjorte og bisoner.

6.1.4 *Historien*

Kulturhistoriegruppen foreslår, at afvandingstilstanden på et egnet sted i tilløbet til Åmosen bibeholdes, sådan at omfanget af det oprindelige landvindingsprojekt kan forstås (evt. som formidlingsmål).

6.2 **Generelle mål for naturplejen**

Kulturhistoriegruppen har følgende forslag til naturplejen generelt:

- Bevaring af eksisterende enge "mader" langs hele forløbet af Åmoseå-Halleby Å.
- Engdrag opretholdes med græsning og/el. høslæt og udvides om muligt.
- Nogle tørvegravningsområder i åmoserne holdes åbne, og enkelte steder genskabes grave, hvor det ikke skader eksisterende interesser.
- Konkrete minder holdes fri for opvækst, overdrevent slid og plejes med slåning, (let) græsning eller andet.

6.3 **Åmose Å tunnelen**

Natur- og kulturhistoriegrupperne foreslår, at å-tunnelen ved Bromølle fjernes på længere sigt. Tunnelen er en fysisk spærring og virker på mange af de dyrearter, som bevæger sig op og ned langs og i vandløbet. Det er lige fra insekter til større pattedyr.

6.4 **Bromølle**

Alle arbejdsgrupper foreslår, at naturparken udvikles ud fra et kerneområde, som kunne være et besøgscenter ved Bromølle.

Bromølle er beliggende omkranset af skov og tæt på Åmose Å. Det er et naturligt knudepunkt for mange stiforløb i området og tæt ved en større trafikal hovedåre. Da der på denne lokalitet er faciliteter fra det tidligere Bromølle Tivoli, er det oplagt at placere et nyt besøgscenter her.

Erhvervsgruppen foreslår endvidere, at der etableres et besøgscenter med naturlegeplads ved Bromølle.

6.5 **Besøgssteder**

Følgende besøgssteder i området er endvidere bragt i forslag af erhvervsgruppen:

- Retablering af tørvelejr ved Bodal.
- Arkæologisk besøgssted i Hused. I Lejren ved Ulkestrup Lyng i Hused Lejren ved Ulkestrup Lyng findes gamle hytter, der har været brugt af arkæologer fra Nationalmuseet ved udgravninger. Det kunne være oplagt at istandsætte disse gamle bygninger og gøre dem til et besøgssted med mulighed for at lege sig ind i arkæologernes verden (kulturhistoriegruppen foreslår noget lignende).
- Retablering af vandmølle miljø med beskrivelse af de fem møllers kulturhistoriske betydning.
- Som supplement hertil foreslår kulturhistoriegruppen et oplevelsesområde omkring Verup Mose og Kongemose.

6.6 **Turforslag**

6.6.1 *Konkrete forslag*

Friluftsgruppen foreslår følgende ture i området:

- VANLØSE SAND - Området i den østlige del af Store Åmosen, som danner oplandet til selve det store moseområde.
- KONGEMOSEN - Området syd for Åmose Å omkring Bodal med den berømte jægerstenalderkultur.
- MØLLERNE - Området mellem Store og Lille Åmose, hvor det store fald i åløbet gennem århundreder har skabt basis for at anvende vandets kraft til fysisk arbejde.
- TØRVEMOSEN - Området i den østlige del af Store Åmose, hvor der i forrige århundrede var stor aktivitet omkring tørvegravning og produktion af formbrændsel under verdenskrigene.
- BROMØLLE – SKELLINGSTED.

6.6.2 *Gangbro*

Det er et problem er at krydse åen. Friluftsgruppen foreslår derfor, at der etableres en gangbro, der forbinder området ved Øgårde nord for åen med Kongemosen syd for åen.

6.7 **Ridning**

Det er et ønske for friluftsgruppen, at der skabes nye muligheder for ridning, da dette er en aktivitet i stor vækst. Ridning udgør et særligt problem, da det ikke umiddelbart er muligt at forene især cykling og ridning på samme sti. Gruppen finder det derfor hensigtsmæssigt, at der skabes et særligt stinet i Store Åmose med mulighed for rundture, overnatning med hest mv.

Hesteinteresserede i gruppen har foreslået at lave et særligt 'heste-kodeks' for ridning i Naturparken.

6.8 **Sejlads**

6.8.1 *Optagningssteder*

Et af de store problemer for kano-kajaksejladserne er optag og isætning af fartøjerne. For at undgå slid på åbrinkerne foreslår friluftsgruppen, at der indrettes faste indretninger til optag følgende steder: Bromølle Bro, Jyderupstien, Skellingsted Bro, Øgårde, Stemmeværket ved Sandlyng, Undløse Bro og Ugerløse Bro.

6.8.2 *Sejlads*

Der henvises til afsnittet under formidling i kapitel 5, hvor mulighederne drøftes generelt.

6.9

Overnatningspladser ved åen

Friluftsgruppen foreslår følgende nye overnatningspladser ved åen:

- Østrup Skov mellem Undløse Bro og Ugerløse Bro.
- Mosegård ved Øgårde.
- Skellingsted Bro så langt fra vejen som muligt.
- Jyderupstien (planlagt shelterplads i Friluftnet Nordvest).
- Bromølle.

7. **LILLE ÅMOSE, TISSØ OG NEDRE HALLEBY Å**

7.1 **Udlejning af kano og kajak**

Erhvervsgruppen foreslår, at man fra Tissø roklub starter en udlejning af kanoer og kajaker.

7.2 **Optagningssteder for både**

Friluftgruppen foreslår etableret optagningssteder til både følgende steder: Den hvide bro, Ågerup Bro, Bakkendrup Bro, Stemmeværket, Fugledegård, Klinte-skoven, Halleby Bro og Øresø Mølle.

7.3 **Turforslag**

Friluftgruppen foreslår følgende ture i området:

- LILLE ÅMOSE - Området mellem Tissø og møllerne.
- DEN GAMLE HAVBUND - Området fra Tissø til Storebæltsskyster.
- TISSØ RUNDT - Området omkring Tissø danner skillelinjen mellem morænelandskabet i øst og lavlandet i vest.
- FUGLETUREN - Fuglelivet ved Tissø er meget præget af søens forskellige dybder.

7.4 **Nye overnatningspladser ved åen**

Friluftgruppen foreslår følgende nye overnatningspladser ved åen: Lille Åmose, Søbredde ved Fugledegård og et sted på Nedre Halleby Å.

7.5 **Fugledegård formidlingscenter**

Fugledegård vil være centret i den vestlige del af Naturparken.

Flere af grupperne nævner, at det historisk set vil være vikingetiden, der er omdrejningspunktet for formidlingen på dette sted.

Også for friluftslivet er stedet velegnet som udgangspunkt. Friluftgruppen nævner, at der kunne tænkes muligheder for udlejning af cykler, kanoture på åen med friluftvejleder, sejlads på Tissø med vikingeskibskopier, f.eks. en kopi af

et lokalt skib som Gislingeåden, evt. samarbejde med Tissø Roklub om aktiviteter på søen/åen.

7.6 Øvre Halleby Å – Møllestrækningen

Naturgruppen har nævnt, at Møllesøen ved Øresø mølle bør genetableres.

Området er i øvrigt et fantastisk besøgsområde.

Sportfiskerforbundet v/Knud Nielsen kan ikke acceptere introduktion af Bævere i området, idet de efter hans mening vil ødelægge de restaureringsprojekter til forbedring af gyde- og passagemuligheder for Laksefisk i vandløbene, der gennem tiden er blevet gennemført.

7.7 Øvre Halleby Å – Ll. Åmose

Ll. Åmose har flere steder den vådgøring, der skal til for at give mosen status som en virkelig god fuglelokalitet. I den nedre del vil en yderligere hævning af vandstanden give problemer for et par ejendomme.

Græsningstrykket i området bør hæves, foreslår naturgruppen, og at der sker en øget vådgøring af den nordlige del af mosen (Flodholm).

Vådgøringen kan ske ved at stoppe pumperne i Flodholm og ved at kaste grøfterne til. En vådgøring med afgræsning vil skabe større variation i floraen og dermed den fauna, der knytter sig hertil. I sidste ende vil det give flere muligheder for ynglefugle. Yngle succesen for mange fugle er afhængig af, at området er fugtigt længere hen på foråret.

Der er forslag til placering af udsigts-/fugletårne og stier ved Ll. Åmose.

7.8 Tissø

Tissø er næringsberiget sø, men de senere år er den blevet mere klarvandet. Søen er unik ved, at den huser et antal ynglende Klyder og Dværgerterner. I øvrigt er søen en meget vigtig lokalitet for ynglende og restende fugle. Der er gennemført nogle forbedringer for fuglelivet ved søen, idet der er blevet etableret et par fugleøer og ryddet et par enge langs søen. Der er for tiden forslag om at rydde endnu 1000 m kratbevoksning langs søen.

Naturgruppen har følgende forslag:

- Bestanden af ynglende vade- og andefugle kan forbedres ved at etablere flere småøer, der ikke er landfaste.

- Engen mellem vej og sø er flere steder meget smal, og man kan med stor fordel forbedre muligheden for eksempelvis Viben ved at inddrage de bagvedliggende (bag vejen) lave marker.
- Søbredden fra Fuglede gård og til Nedre Halleby å er vokset til i krat og kunne med fordel ryddes og åbnes.
- En forsæt forbedring af vandkvaliteten i søen vil give bedre betingelser for hele det økologiske system, selvom denne proces tager lang tid.
- Flere P-pladser langs vejen ved Tissø til de mange fuglekiggere.

7.9 **Hallenslev Mose**

Mosen er svært tilgængelig, og det er ikke nødvendigt med mange ændringer til at forbedre naturforholdene i mosen. Bøstrup å har en stor bestand af Pigsmerling, som er rødlistet.

Naturgruppen foreslår, at afstrømningen fra mosen bør gøres mere stabil. Dette kan gøres ved at stoppe grødeskæringen i åen.

7.10 **Nedre Halleby Å og Flasken**

Naturgruppen foreslår, at der bør være en bredere bufferzone langs åen og etableres flere skjul til Odderen. Græsningstrykket langs åen bør øges ved at give bestanden af Kronstyr langs åen.

7.11 **Generelle mål for naturplejen**

Kulturhistoriegruppen har følgende forslag til naturplejen generelt:

- Bevaring af eksisterende enge "mader" langs hele forløbet af Åmoseå-Halleby Å.
- Engdrag opretholdes med græsning og/el. høslæt og udvides om muligt.
- Nogle tørvegravningsområder i åmoserne holdes åbne, og enkelte steder genskabes grave, hvor det ikke skader eksisterende interesser.
- Konkrete minder holdes fri for opvækst, overdrevent slid og plejes med slåning, (let) græsning eller andet.

8. SAMSPIL MED TILGRÆSENDE OMRÅDER

8.1 Forslag fra erhvervsgruppen

Landbruget i området kan opnå nye indtægtsmuligheder i Åmosen. Det kan være dyrkning af økologiske grønsager, som sælges fra gårdbutikker i landsbyerne. Det kan også være brygning af øl og mosebryg eller produktion af Åmosemælk. Der har været stillet forslag om at åbne en lokal Mac Mose som åmosens svar på McDonald's.

En anden væsentlig indtjeningsmulighed for landbruget er etablering af flere overnatnings- og traktørsteder. I takt med, at Åmosen åbnes for offentlighedens adgang, vil der blive behov for traktør- og overnatningsmuligheder.

Naturpark Åmosen Tissø skal bidrage til at gøre området mere attraktivt at bo og drive virksomhed i. I de nærliggende byer findes der ledige grunde til både boliger og til erhverv. Grundene til nye boliger er attraktive, idet de grænser op til åbent land, og samtidig er de rimelige i pris.

Nærheden til vand og natur og drømmen om et vedkommende lokalsamfund er med til at få byboere til at flytte på landet. Forbedret attraktionsværdi i området vil kunne tiltrække nye typer af tilflyttere og dermed gode skatteydere.

Erhvervsgruppen foreslår derfor, at der afsættes midler, der efter nærmere fastlagte kriterier kan støtte bæredygtig erhvervsudvikling i regionen omkring naturpark Åmosen Tissø. En sådan pulje, hvis midler kan skaffes gennem nogle af EU's landdistriktsmidler, skal kunne begunstige alle de typer af erhverv, som skønnes at kunne indgå i sammenhæng med naturpark Åmosen Tissø.

8.2 Forlag til ture i naturparken

Friluftsgruppen har følgende konkrete forslag til ture i områderne omkring Åmosen-Tissø:

- GODSLANDSKABET - Området nord for Store Åmose, der er præget af de store åbne marker omgivet af skov og med få samlede landsbyer.
- DØDISRUTEN - Området med de store dødishuller nord for Store Åmose.

- **RUNDT OM SKARRESØ** - Området omkring Skarresø er geologisk præget af at være en inderlavning i Indlandsisen. Det er derfor meget kuperet, og også her har folk boet og virket gennem århundreder.
- **SLAMBASSINERNE** - De tidligere slambassiner ved Gørlev Sukkerfabrik tjente tidligere til renselse af spildevandet fra sukkerfabrikken, inden det blev udledt i åen. I dag er det udlagt som et kommende rekreativt område.

Det skal endelig nævnes, at naturgruppen foreslår, at høje landskabsområder søges udnyttet som udsigtspunkter evt. med tårne.